

**РЕГИОНАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ НЕРАВНОМЕРНОСТИ У СРБИЈИ И
ДЕВАСТАЦИЈА РУРАЛНИХ ПОДРУЧЈА***П. Петровић¹, Д. Весић², А. Мирковић³***Резиме**

Разлике у развијености региона, округа и општина у Србији су међу највећима у Европи, а диспаритети између традиционално развијеног севера и неразвијеног југа земље се континуирано продубљују. Ратови и мучан процес транзиције деведесетих година прошлог века само су погоршали већ ионако тешко стање у појединим подручјима, и довели до још значајнијих регионалних диспропорција. У раду је дат приказ нарастајућих регионалних неравномерности у Србији, уз тежњу да се укаже на значај управљања регионалним развојем у савременим условима. Такође, у раду је посебно наглашен положај нове групе општина са развојним проблемима у Србији, тзв. општина „транзиционог сиромаштва“ и њихов утицај на укупан регионални економски развој. Рурална подручја, као најсиромашнији делови Републике, данас представљају класичан пример области са израженим депопулационим кретањима. Карактеристичне миграције селоград остављају ова подручја без присуства радно-активног становништва, сеоска подручја девестирају и самим тим остају без икаквих могућности за побољшањем постојеће ситуације.

Кључне речи: *регионалне економске неравномерности, транзиција, општине „транзиционог сиромаштва“, рурална подручја, девастација;*

Увод

Сагледавањем одређене земље као целине не можемо реално сагледати ситуацију на пољу њеног аграрног и уопште привредног развоја. Упросечавањем

1 Проф.др Перо Б. Петровић, научни саветник, Институт за међународну политику привреду, Београд, e-mail: pera@diplomacy.bg.ac.rs

2 Др Добрица Д. Весић, виши научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд.

3 Адријана Мирковић, дипломирани економиста-мастер, Географски факултет Универзитета у Београду, Студентски трг 3/III, Србија, anci_m@yubc.net

регионалних неравномерности замагљује се права слика о њеном економском и социјалном положају. Разлике у развијености региона, округа и општина у Србији су међу највећима у Европи и износе 1:3 на нивоу округа и 1:7 на општинском нивоу, уз континуирано продубљивање диспаритета између традиционално развијеног севера и неразвијеног југа Србије. Процес транзиције допринео је само још већем наглашавању постојећих регионалних разлика и довео до појаве нове групе општина са развојним проблемима, тзв. девастираних подручја насталих као последица економског колапса индустријских градова, некадашњих носилаца укупног развоја ширих подручја. Девастирану територију Србије данас чини 20 општина “транзиционог сиромаштва”, које су од некадашњег кључног положаја у креирању бруто домаћег производа и запослености, па самим тим и животног стандарда у Србији у периоду до 1990. године, дошле у веома лошу економску позицију. Незапосленост у великом броју општина у Србији доводи до погоршања ионако неповољног економског положаја становништва и изазива њихове миграције углавном ка већим урбаним центрима. Тако, демографско пражњење постаје примаран ограничавајући фактор њиховог аутопропулзивног развоја. “Вишегодишње неулагање развој сеоске инфраструктуре као и у друге аспекте живота на селу (јачање социјалне и образовне компоненте живота у сеоским срединама, развој сеоске економије не нужно везане за пољопривреду, заштита животне средине...) учинило је ове области срединама смањених могућности запослења ван пољопривреде и обезбеђења трајног извора пристојног живота, смањених могућности образовања, недовољно развијених социјалних аспеката свакодневног живота и тиме неатрактивним областима за живот, пре свега младих људи као носилаца развоја”⁴. Поред проблема демографског пражњења неразвијених области, прекомерним насељавањем развијених центара јављају се и проблем у овим областима, те продубљују разлике у развијености међу регионима и општинама, што додатно кочи целокупан развој земље.

Регионализација у Србији – актуелна решења

У Србији рурална подручја чине око 80% њене територије и на овом подручју (по попису из 2002 године) живи 43,6% укупног броја становника⁵. Србија је доношењем Закона о регионалном развоју јула 2009. године и званично извршила регионализацију у складу са номенклатуром НУТС⁶, и то на седам НУТС 2 и

4 Поповић, В., Миловановић, М., Томић, Д., Подршка пољопривреди и руралном развоју у функцији смањења сиромаштва у Србији, Економика пољопривреде, Београд, бр.1/2008, стр.69.

5 Вуковић, П., Арсић, С., Цвијановић, Д., Конкурентност руралних туристичких дестинација, Економика пољопривреде, Београд, бр.1/2010, стр.55.

6 NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistics) - Заједничка класификација територијалних јединица за статистичке потребе установљена од стране Еуростата услед потребе униформног вођења статистике ЕУ по регионима 1988. године, а усвојена 2003. године.

13 НУТС 3 региона, за сада на нивоу статистичких, а не политичких области. НУТС 1 ниво није коришћен, јер би због великог броја становника предвиђено за овај ниво (3 до 7 милиона) Србија у том случају била подељена на максимално два региона. Овако, може се рећи да читава Србија представља НУТС 1 ниво. Међутим, ни овај модел регионализације Србије није био коначан - маја 2010. године донет је Закон о изменама и допунама Закона о регионалном развоју по коме је, између осталог, број НУТС 2 региона смањен са седам на пет.

Према првобитно донетом Закону о регионалном развоју, у Србији је дефинисано следећих **7: НУТС 2 региона**: Војводина, Београдски регион, Западни регион, Источни регион, Централни регион, Јужни регион, Регион Косова и Метохије

Законом о изменама и допунама Закона о регионалном развоју, уместо претходно дефинисаних седам, на територији Србије дефинисано је **пет економско-статистичких НУТС 2 региона**, и то: Војводина, Београдски регион, Шумадија и Западна Србија, Јужна и Источна Србија и Регион Косова и Метохије.

У поређењу са раније понуђеним решењем од седам НУТС 2 региона, јасно је да су у актуелном решењу регион Шумадије и Западне Србије, као и регион Јужне и Источне Србије настали једноставним спајањем до тада засебних региона, без претходне промене њихових граница. На овај начин добијено је пет региона приближно уједначених по броју становника и површини (изузев, наравно, Београда), што је боље са становишта НУТС класификације, али су се такође креирали и већи региони у којима је и даље присутан значајан ниво централизације, мада је према овом решењу број регионалних развојних агенција повећан са по једне у сваком региону, како је било првобитно дато у моделу седам НУТС 2 Закона о регионалном развоју, на три регионалне развојне агенције у региону Војводине, једну у Београдском региону, четири у региону Шумадије и Западне Србије, три у региону Јужне и Источне Србије, и једну регионалну развојну агенцију у региону Косово и Метохија.

Регионалне неравномерности у Србији

Проблем неравномерног регионалног развоја, иако присутан у Србији већ дуги низ година, у периоду транзиције убрзано добија на значају. Осим тога, многа рурална а посебно погранична подручја просто девастирају, многа села нестају. Актуелном финансијском и опште привредном кризом процес се драматично убрзава. Анализом економских показатеља развоја привреде у периоду транзиције, може се уочити да је криза у Србији постојала и без финансијске кризе. Светска финансијска криза је само убрзала и продубила кризу у Србији⁷. Дакле, неизбежан процес трансформације централно-планске у тржишну привреду, услед бројних проблема, резултирао је, између осталог, растом незапослености с једне стране, и „простим пражњењем“ појединих руралних региона, с друге стране. У том

7 Стевановић, С., Ђоровић, М., Милановић, М., Светска финансијска криза и њене последице на привреду Србије, Економика пољопривреде, бр.3/2010, стр.362.

контексту у Србији су се издиференцирала три подручја са посебним развојним проблемима: неразвијено подручје (углавном на југу Србије), девастирано подручје и српске заједнице на АП Косову и Метохији. Као коначан биланс вишедеценијског занемаривања овог проблема и текућих трансформација данас у Србији имамо регионалне диспропорције које су међу највећима у Европи – 1:3 на нивоу округа и чак 1:7 на општинском нивоу, уз континуирано продубљивање диспаратитета између традиционално развијеног севера и неразвијеног југа Србије. Стопа руралног сиромаштва је највиша у југоисточној Србији и износи 22,7%, затим у западној (14,4%) и централној (13,2%) Србији. Висока је и у Београду (12,2%) и Војводини (11,5%), а најнижа у источној Србији (10,9%)⁸.

Подручја са посебним развојним проблемима – општине „транзиционог сиромаштва“

Концепт привредног развоја Србије заснован на теорији половараста, чију су основу чинили индустријски градови у којима је био запослен већи део становништва ширег подручја, након ратова и санкција деведесетих година се нашао у великој кризи. Након 2000. године процес транзиције је само мултипликовао постојеће разлике у економској, социјалној, демографској, образовној и инфраструктурној сфери. Као последица тога, “на регионалној мапи Србије појавила се нова група општина, тзв. **девастирано подручје**, или општине „транзиционог сиромаштва“. Њихов економски биланс био је урушавање великих индустријских система, производни колапс, неразвијено и недовољно подстицано предузетништво, незавршен процес приватизације, што се одразило на најважнији структурни проблем – високу незапосленост. Девастирано подручје обухвата 20 индустријских градова⁹ који су у периоду 1990-2008. изгубили више од 40% пословног прихода и више од 50% запослених из прерађивачке индустрије.¹⁰ Девастирано подручје у Србији чини око једне петине укупне површине и популације Србије, са стопом запослености од 23% која представља 85% републичког просека, и стопом незапослености од чак 35% која је за трећину виша од просечне стопе незапослености.

Могући изазови и правци развоја

Имајући у виду претходно анализирано стање, неопходно је сагледавати могућности превазилажења оваквог стања. То значи, пре свега, разумевање потреба локалног становништва и посвећеност побољшању економске добробити

8 Стратегија за смањење сиромаштва у Србији, Влада Републике Србије, 2003, стр.10, 152, <http://www.prsp.sr.gov.yu/dokumenta.jsp>.

9 Крагујевац, Краљево, Бор, Мајданпек, Прибој, Прокупље, Лесковац, Врање, Трстеник, пожаревац, Сремска Митровица, Пријеполје, Лозница, Књажевац, Зајечар, Нови Пазар, Врбас, Ивањица и Горњи Милановац.

10 Просторни план Републике Србије, нацрт-радна верзија, јануар 2010., стр. 281

у виду подстицаја и субвенција за пољопривредне производе или занатске производе. У структури тржишне подршке треба интензивирати две групе мера: ценовну подршку тржишту и директна плаћања произвођачима. Могући начин заустављања ових ретроградних процеса може бити улагање у рурални туризам који би био битан фактор у ревитализацији руралних средина. При томе треба имати у виду да је „рурални туризам значајна компонента интегралног и одрживог развоја села, као и важан фактор у подстицању развоја локалне пољопривредне и непољопривредне делатности на селу, а такође представља посебан подстицај запошљавању“¹¹. У Србији је неопходан развој одрживог туризма, не само због раста запошљавања сеоског становништва него и због заустављања иселавања са руралних и посебно пограничних подручја. Сматра се да ће развој туризма на селу допринесити стварању једнакости и економске и социјалне помоћи локалној заједници, па и ширем окружењу.

Закључак

Изражена поларизација и нарастајуће регионалне неравнотежности представљају основно обележје регионалне позиције и развоја Србије. Након дугог периода током кога се концепт равномерног регионалног развоја занемаривао и није посматрао као интегрални део укупног друштвено-економског развоја, данас овај аспект развоја представља једну од најважнијих и најактуелнијих области интервенисање државне политике.

Неизбежан процес транзиције додатно је допринео расту постојећих регионалних диспропорција, посебно у погледу нивоа раста незапослености, дохотка, ефеката процеса приватизације и обиму страних улагања. Индустијски градови, некадашњи носиоци привредног развоја, у овом периоду суочени су са израженим економским, структурним и социјалним проблемима, и уз губитак од 40% пословног прихода и више од 50% запослених из прерађивачке индустрије представљају највеће транзиционе губитнике. Међутим, да би се смањиле диспропорције, поред Београда и Јужно-бачког округа и традиционално неразвијени јужни и источни делови Србије морају унапредити своју конкурентску позицију. Економска неразвијеност представља основни узрок одласка становништва из ових крајева. Улагања у инфраструктуру могу значајно да побољшају услове живота становништва, али и да привуку инвестиције. Такође, неопходно је постојање квалитетних здравствених и образовних установа, док и природни капитал у појединим регионима може бити опредељујући фактор за оснивање различитих предузећа. Међутим, становништво представља лимитирајући фактор без кога равномеран регионални, па ни било који развој није могућ, тако да је снажна државна политика у овој области неопходна у циљу сузбијања негативних демографских трендова пражњења једних, и пренасељавања

11 Мухи, Б., Рурални туризам као фактор ревитализације села у Војводини – изазови и правци развоја“, Економика пољопривреде, Београд, бр.3/2010, стр.475.

других региона. Неизбежно треба предузимати хитне мере како би се процес девастације руралних подручја зауставио. Осим тога, за развој руралног туризма на садашњим девестираним подручјима неопходно је веће ангажовање државне администрације са стимулативног и организационог аспекта. Рурални развој мора бити у средишту регионалне политике те представљати основни инструмент за ревитализацију пољопривредног сектора и стратешко коришћење потенцијала туристички атрактивних руралних подручја.

Литература

1. Вуковић, П., Арсић, С., Цвијановић, Д., Конкурентност руралних туристичких дестинација, Економика пољопривреде, Београд, бр.1/201.
2. Деветаковић, С., Јовановић-Гавриловић, Б., Рикаловић, Г.: “Национална економија”, Београд, ЦИДЕФ, 2006. 978-86-403-0725-3
3. Јакопин, Е., Деветаковић, С.: “Регионализација у Србији”. 2009. http://www.ekof.bg.ac.yu/centri/nde/2009/01/Jakopin_Devetakovic.pdf
4. Мухи, Б., Рурални туризам као фактор ревитализације села у Војводини – изазови и правци развоја“, Економика пољопривреде, Београд, бр.3/2010.
5. Поповић, В., Миловановић, М., Томић, Д., Подршка пољопривреди и руралном развоју у функцији смањења сиромаштва у Србији, Економика пољопривреде, Београд, бр.1/2008.
6. Руке, А., Rodriguez-Pose, А., Tomaney, J.: “Local and regional development“, Routledge, UK, 2006. 978-0-415-35718-7
7. Републички завод за развој, *Просторни план Републике Србије*, нацрт-радна верзија, јануар 2010.
8. Републички завод за статистику, *Општине у Србији у 2009*. Београд, 2009.
9. Републички завод за развој, *Извештај о развоју Србије у 2008*. Београд, 2009.
10. Републички завод за развој, *Регионални развој Србије 2009*. Београд, 2009.
11. Стевановић, С., Ђоровић, М., Милановић, М., Светска финансијска криза и њене последице на привреду Србије, Економика пољопривреде, бр.3/2010..
12. Стратегија просторног развоја Републике Србије 2009-2013-2020. Београд.

13. Stimson, R. J., Stough, R., Roberts, B. H.: "Regional economic development: analysis and planning strategy", Springer, Berlin, Hilderberg, New York. 2006. 978-3-540-34826-3
14. Закон о регионалном развоју Србије, 2009.
15. Закон о изменама и допунама Закона о регионалном развоју Србије, 2010.

REGIONAL ECONOMIC DISPARITIES IN SERBIA AND THE DEVASTATION OF RURAL AREAS IN TRANSITION

Summary

The differences in the development of regions, districts and municipalities in Serbia are among the highest in Europe, and the disparities between the developed North and the traditionally undeveloped south of the country is continuously deepening. Wars and tedious process of transition nineties only worsened an already difficult situation in some areas and led to more significant regional disparities. The work, in accordance with the above, presents the growing regional disparities in the country, with a tendency to stress the importance of regional development management in modern conditions. Also, the report highlighted in particular the position of a group of municipalities with development issues in Serbia, the so-called. Municipalities "transitional poverty and their impact on the overall regional economic development of this country. Rural areas, as the poorest parts of the Republic, now a classic example of depopulated areas with distinct trends. Typical rural-urban migration left these areas without the presence of the active working population, rural devastated areas and thus losing any possibility of improving the existing situation.

Key words: *regional economic disparities, transition, the municipality "transitional poverty", rural areas, the devastation;*

Author's Address

Dr Pero Petrović, Institut za međunarodnu politiku i privredu
Makedonska 25, 11.000 Beograd, Srbija
Tel. + 381 11 3340 712, E-mail: pera@diplomacy.bg.ac.rs